

Piet VAN STERKENBURG

Emeritus INL en Universiteit Leiden

Enkele aspecten van taal, identiteit en stereotypering*

Abstract

Everybody belongs to different groups. These groups have common knowledge that is acquired by language that determines the identity of the group. However, this language varies depending on the social background of the members of the group and it has a social meaning. If a language form stands out and can be considered characteristic of a group, this leads to stereotyping. Another form of stereotyping, also called 'framing', is not based on language characteristics of a group but is the result of mostly (negative) judgements of opinion makers (e.g. about Muslims). Stereotyping is also described on the basis of the self-image of a group (the Dutch people) and on the basis of the image that foreigners have about this group (including Queen Maxima). Finally, the question is answered whether THE identity exists.

Keywords: identity, language, stereotyping, common knowledge.

1. Identiteit

Veel publicaties over taal en identiteit hebben al het licht gezien. Zonder volledig te zijn noem ik: Joseph 2004, Edwards 2007, Riley 2007, Pleij 2014, De Wever 2019, Coulmas 2019, Fukuyama 2019. Wat we daaruit leren is dat de zoektocht naar het diepere *ik*, naar de ziel van elke persoon in de 19de eeuw is ontstaan. Men kwam in die periode tot de conclusie dat dit *ik* hem of haar uniek maakt en verschillend van alle andere mensen. In de 20ste eeuw culmineerde dat onderzoek in onderzoek naar volksaard en volkskarakter (zie bijvoorbeeld Meertens & De

* Van de redactie: Deze tekst is een schriftelijke vorm van een lezing die prof. Piet van Sterkenburg in Wrocław gegeven heeft, in het kader van zijn verblijf aan de Universiteit Wrocław als *visiting professor* in december 2022.

Vries 1938 en Eickhoff 2000). Het nationaalsocialisme zorgde er met zijn rassenleer, zijn racistisch onderzoek naar raszuiverheid en zijn eugenetisch onderzoek naar superieure en inferieure eigenschappen van rassen evenwel voor dat dergelijk onderzoek in een kwaad daglicht kwam te staan. Tegenwoordig werkt men bij voorkeur met het moderne begrip ‘identiteit’.

Ieder mens heeft een bepaalde identiteit (Lie 23). Identiteit is wie je bent en wat je weet. Als iemand je vraagt: “Wie ben je?”, dan noem je je naam. Die is uniek specificerend en onderscheidt jou van al die anderen. Je identiteit is je eigenste ik, je eigenste zelf dat alleen jij kent met al zijn passies, zonden, verlangens, individuele karaktertrekken, meningen, eigenaardigheden, gedrag en gewoontes. Zonder naam ben je niemand. Maar je identiteit is meer dan alleen je naam, zij is ook je geheugen: als criterium voor de vorming van de persoonlijke identiteit. Als je dat kwijt bent, ben je ook je identiteit kwijt (voor een schrijnend voorbeeld zie Van Sterkenburg 60).

Iedereen heeft meer dan één identiteit. Als mens behoren we allemaal tot verschillende groepen en we hebben de identiteit van die groepen. De leden ervan voeden ons als individu en dus onze identiteit, d.w.z. wie we zijn.

Daarom maken we een onderscheid tussen individuele of persoonlijke identiteit en groepsidentiteit of maatschappelijke identiteit. Je kunt je identiteit ontlenuen aan het land of de stad waarin je woont, aan het ras of de etniciteit waartoe je behoort, aan je beroep, aan je seksuele geaardheid, religie of sekte, aan de cultuur waaruit je komt of de school of club waar je op zit en aan de sociale klasse waarvan je deel uitmaakt. Maar ook aan je lichaam of aan een of andere subcultuur rond kleding, muziek, voeding (Joseph 4; Goddeeris 109).

2. Taal

Hoe kun je de leden van een groep onderscheiden? Om van een groep een geheel te maken moeten de leden ervan iets gemeenschappelijks hebben. Dat is in eerste instantie kennis. Gemeenschappelijke kennis maakt een groep. Die gemeenschappelijke kennis wordt gedeeld en verworven door taal. Maar ook opgeslagen in taal. Daarom is taal het gegeven bij uitstek om mensen van elkaar te onderscheiden of beter om te onderscheiden tot welke groep mensen behoren of willen behoren.

Hoe belangrijk taal is voor de identiteit van een gemeenschap bewijzen onder meer de volgende voorbeelden. Het Baskisch is geen Romaanse taal, dus claimen de Basken dat zij etnisch een totaal verschillend volk zijn. De Catalanen zien hun taal eveneens als een zelfstandige taal veel meer dan een Spaans of Provençaals dialect en zoeken nationale onafhankelijkheid op grond van hun taal (Joseph 165).

Onze grammatica en woordenschat zullen verschillen al naargelang de rol die wij spelen. Onze identiteit verandert dus overeenkomstig de situatie waarin wij met anderen verkeren en de rol die wij in die contacten spelen. In iedere groep ontwikkelt zich met andere woorden een of andere vorm van taalvariatie die die groep onderscheidt van andere groepen. Beste voorbeeld is de nauwe relatie tussen beroep en woordenschat. Mensen maken gebruik van technische termen en jargon. Je bent immers wat je kent. Iemand die de term *foneem* gebruikt, vraagt dat hij iets van taalkunde weet, horen we *deuce* dan kijken we naar een tenniswedstrijd, zegt iemand dat hij lijdt aan *diabetes mellitus* dan weten we dat we met iets medisch te maken hebben, gebruiken we *hypothecus* dan zitten we midden in een wiskundige opgave enz. Al deze woorden staan natuurlijk in een woordenboek, maar niet iedereen kent ze. Het is je maatschappelijke identiteit die bepaalt welke je kent.

Iedere mens die deelneemt aan het communicatieproces neemt bewust of onbewust zijn toevlucht tot diverse taalvariëteiten, varianten en registers daarvan omdat ieder mens nu eenmaal meerdere identiteiten tegelijk heeft. Het taalgebruik van mensen varieert namelijk afhankelijk van hun sociale achtergrond (leeftijd, geslacht, sociale klasse), maar ook van hun regionale afkomst, de situatie waarin zij zich bevinden enz. (Marzo 242).

Waar we sommige taaluitingen niet begrijpen omdat we niet tot de desbetreffende groep behoren, zijn er ook communicatieve situaties waarin de professional zich door zijn taal aan iedereen vraagt hoewel hij geen jargon gebruikt. Een paar voorbeelden: *Bent u gereed om te bestellen?*, vraagt de winkelier. Hoort u: *Mond wijd open*, dan weet u dat u bij de tandarts bent. *Kaartjes alstublieft*, is het jargon van de conducteur. *Leg je hand op de Bijbel en zeg mij na ...*, is de terminologie van een geestelijke en *Het is een meisje*, is de blijde melding van een verloskundige bij een bevalling.

De onthulling van iemands identiteit is nog eenvoudiger door formules als: *ik ben leraar; ik ben een Rotarian; sprekend als een lexicoloog, als een Ajax-supporter, als een eenvoudige belastingbetaler, bierdrinker; wij Leenaars* enz.

Ook de overheid identificeert bepaalde groepen met taal. Het Frans geeft daarvan duidelijke voorbeelden: *Les places numérotées sont réservées en priorité aux: Mutilés de guerre; Aveugles civils; Invalides de travail; Infirmes civils; Femmes enceintes; Personnes accompagnés d'un enfant de moins de quatre ans*. En ook het Engels laat zich in dit opzicht niet onbetuigd: *Please give up this seat if an elderly or handicapped person needs it* (Riley 119).

Taal beïnvloedt iemands identiteit niet alleen door jargon, maar ook door uitspraak, accent, geslacht, leeftijd, registers, stijl, spraakkenmerken als slissen, stotteren enz. Bij accent kunnen we natuurlijk denken aan het sleptonaccent van de Limburgers. Bijzondere kenmerken van spraak vinden we ook in de film *Bienvenue chez les Ch'tis* uit 2008, een film van Dany Boon die de uitspraak van

de Franse streek Hauts-de-France, zeer in het bijzonder die van Bergues (Sint-Winoksbergen) op de korrel neemt. Een woord zoals *chien* ('hond') wordt als *sien* uitgesproken. En *ce sont les siens* ('het zijn die van hem') wordt *che chont les chiens* wat dan lijkt op 'het zijn de honden'. Taal helpt de inwoners van Bergues hier om hun lokale identiteit uit te drukken en zich herkenbaar te maken.

Voor de vorming van identiteit is contact maken met anderen noodzakelijk. De gemakkelijkste manier om dat te doen, is gebruik maken van de fatische functie van taal, dat wil zeggen van taal die niet de bedoeling heeft om feitelijke informatie uit te wisselen. Het gaat dan om een soort pragmatische routineformules als: *Hoe gaat het? Wat een weer hè! Mooie dag vandaag. Pech gehad.* Begroetingen als: *hallo, hoi, goeiemorgen. Slaap lekker. A.u.b. Snap je? Goede reis. Eet smakelijk.*

Het is gemakkelijk om de kracht en het belang van een fatische communicatie te demonstreren. Alles wat je moet doen, is een vriend of buurman die je gewoonlijk groet negeren. Wat je dan doet, is het bestaan en de identiteit van je buurman ontkennen door te weigeren hem of haar te erkennen als lid van de groep. We gebruiken niet voor niets de uitdrukking *iemand doodzwijgen* (Riley 127).

Tot de fatische functie behoren ook expressiemiddelen waarmee je uit kunt drukken waar je vandaan komt (etnisch of regionaal), hoe oud je bent en tot welke sociale groep je behoort of wilt behoren. Daardoor zijn talen en variëteiten ook dragers van sociale betekenis. Die sociale betekenis kunnen we uitdrukken door te kiezen voor bepaalde taalvariëteiten, maar ook voor specifieke taalvormen (ook varianten genoemd) uit een specifieke variëteit. Voorbeelden: *frigo* in plaats van *koelkast*, *tas* in plaats van *kop* (Marzo 269–270).

Wij lezen, wij interpreteren onze gesprekspartner op grond van de taal die hij gebruikt. Wij denken door zijn taal te kunnen voelen wie hij werkelijk is. Wij construeren zijn identiteit met de kennis die we verzameld hebben in ontmoetingen en de omgang met hem. Wij maken een hypothese over wat hij lijkt te zijn en testen die door met hem om te gaan. Het omgekeerde doet hij ook met ons.

In een fractie van een seconde horen we aan de telefoon of we te maken hebben met een man of vrouw, of iemand uit Twente komt of uit Amsterdam, of hij oud of jong is en we denken te kunnen analyseren dat hij of zij intelligent, geloofwaardig of betrouwbaar is enz.

Doordat we de sociale betekenis van woorden kennen, kunnen we die kennis gebruiken om van anderen te zeggen wie zij zijn als we praten. Sprekers kunnen kiezen voor een specifieke taalvorm om een bepaalde sociale betekenis uit te drukken. Als spreker kun je opteren om een bepaalde variant te gebruiken bijvoorbeeld om hoog opgeleid te klinken (*consequentie* naast *gevolg*) of om je regionale identiteit in de verf te zetten (*stute* in plaats van *boterham*) (Marzo & Rosseel & Van de Velde 273). Hetzelfde geldt voor de keuze van een woord als *bacove* ('banaan') waarmee je aangeeft dat het gaat om een Surinaamse

dus geografische variant van de standaardtaal of wanneer je bewust *de meisje* gebruikt om je etnische herkomst te gebruiken. En dan zijn er natuurlijk ook nog de registers die je gebruikt afhankelijk van de (neutrale, formele, informele of vulgaire) situatie waarin je je bevindt. Denk maar aan *urineren, plassen, pissen* en *zeiken* (Taalunie 9–11).

Overigens is het niet alleen taal die onze identiteit verraaft. Dat kan ook door muziek, voeding, kleding, geslacht, sieraden, tatoeages en piercings. Maar ook door symbolen als de volgende:

3. Stereotypering of framing

Hierboven, waar we spraken over *Les Ch'tis* en van het sleeptonig accent van de Limburgers, zagen we dat wanneer een taalvorm sterk begint op te vallen als bijzonder of kenmerkend en mensen erover gaan spreken en schrijven er sprake is van stereotypering. Soms wordt de identiteit van een groep evenwel beïnvloed niet door een taalkenmerk van de groep, maar door de beeldende taal (metaforen, stereotypen) die gebruikt wordt door massamedia, opiniemakers en politici. Vaak wordt in dit verband gesproken van framing. Wie een frame gebruikt probeert via woorden en de beelden en gevoelens die zij oproepen, de manier waarop anderen naar de werkelijkheid kijken te beïnvloeden. Het frame wordt de bril waardoor we bepaalde informatie wel zien en andere niet (De Jong 2014). Je kunt je met andere woorden met taal ook distantiëren van een andere gemeenschap.

De aanslagen in Amerika van 11 september 2001 op het *World Trade Centre* in New York en het *Pentagon* in Washington, de moord op Theo Van Gogh in Amsterdam op 2 november 2004 door een moslim, de moord op Pim Fortuyn (6 mei 2002) die een hoofdrol voor zich opeiste met zijn anti-migratie- en anti-islamretoriek waarin vooral de Marokkanen het moesten ontgelden wegens hun schooluitval, onderwijs- en taalachterstanden, werkeloosheid en hoge criminaliteitscijfers, de proclamatie van het kalifaat in Syrië van Islamitische Staat op 4 juli 2014 waarbij de leider Abu Bakr-al Baghdadi oproept tot deelname aan de jihad (El Hamidi 34), de aanslagen van 2011 en 2015 op het Franse satirische weekblad *Charlie Hebdo* omdat dat blad cartoons publiceerde waarop de islamitische profeet Mohammed werd afgebeeld wat volgens de islam verboden is, de aanslagen van november 2015 in Parijs onder andere in de concertzaal Bataclan,

die opgeëist werden door Islamitische Staat en de aanslagen van 22 maart 2016 in Brussel zijn de voedingsbodem voor de retorica van de morele paniek in ons land.

Geweld en bedreiging en fundamentalisme wakkeren argwaan tegen de moslims aan. Vijandige houdingen worden versterkt. Debatten over hoofddoek, de gezichtsbedekking door de nikab worden gezien als bedreiging voor openbare veiligheid en als een symbool van vrouwenonderdrukking. Er leeft verontwaardiging en onbegrip voor moslims die iemand van het andere geslacht geen hand geven. De term *jihad* voedt angst voor terroristen, geweld en machtsconflicten en wordt in Nederland een term voor wreedheid en bloedvergieten. Een strenger strafregime voor allochtone, dan voor autochtone jongeren wordt serieus besproken. Na de moord werd de taal van ‘ziekte’ gebruikt, gewag gemaakt van de ‘islamisering van de Nederlandse cultuur’, de islam werd in zijn totaliteit neergezet als een ‘levensgevaarlijke godsdienst’ en er werd gesproken van ‘een golf van aanslagen’ op moskeeën.

Massamedia, opiniemakers en politici nemen krachtige standpunten in. Ze bedienen zich van de retorica van de morele paniek. En er is een roep om harde, repressieve maatregelen. De taal die gebruikt wordt om het probleem te beschrijven is beeldend, maar bergt ook een zekere overdrijving in zich: het probleem is als een ziekte of een vuur. De samenleving dreigt eraan ten onder te gaan. Het is oorlog. De tegenstander moet opgejaagd worden als een beest.

Het gaat om de reactie op een probleem in de maatschappij; hoe een reëel aanwezig gevoel van onrust in de samenleving gemobiliseerd wordt, vaak ten gevolge van een dramatische gebeurtenis. Doordat opinieleiders en publieke figuren zich krachtig uitspreken, worden beheersingsmechanismen in werking gezet. Vervolgens verandert de structuur, men anticipeert op verdere gebeurtenissen die dan weer gezien kunnen worden als bevestiging van de noodzaak van verdere repressie (Sluiter 30–31).

4. Bestaat er een Nederlandse identiteit?

De staat Nederland is een product van de 19de eeuw. Na de afscheiding van België in 1830 en het Verdrag van Londen in 1839 dat de grenzen van België vastlegde, is er sprake van een Nederlandse natie. Dat verdrag bakende tegelijkertijd het Nederlandse territorium af. Daarover oefent Nederland zowel intern als extern soevereiniteit uit zonder afhankelijk te zijn van een andere staat of grootmacht. In die Nederlandse natie leven groepen van mensen die zich met elkaar verbonden voelen door gemeenschappelijke kenmerken als taal, een gemeenschappelijke geschiedenis en tradities met gemeenschappelijke helden, een gemeenschappelijke cultuur, gemeenschappelijke symbolen als vlag, munt, nummerborden van auto’s en weerkaarten op televisie. Onderzoekers veronderstellen dat vooral de

moedertaal een integraal onderdeel is van collectieve identiteiten, zoals een nationale identiteit en dat het behoud van taal over generaties heen een sleutelfactor is voor het behoud van de identiteit van het vaderland (Marzo 252).

5. Identiteit en zelfbeeld van de Nederlanders

De groep die een natie vormt, heeft een gewenst zelfbeeld. In 2019 verscheen het “Rapport Denkend aan Nederland” van het Sociaal- en Cultureel Planbureau (SCP). Meer dan 5000 personen ouder dan 16 jaar namen deel aan dit onderzoek. Op de vraag of de Nederlandse identiteit bestaat, antwoordde 41 procent van de ondervraagden volmondig ja. 42 procent vond dat er in “sommige opzichten” sprake is van een Nederlandse identiteit. 6 procent van de ondervraagden wees een Nederlandse identiteit geheel af. Ondervraagden noemen het vaakst de Nederlandse taal als “typerend voor Nederland”. Daarna volgen vrijheid, Koningsdag, de Dodenherdenking en Bevrijdingsdag, de vlag en Sinterklaas. Mensen die symbolen en tradities, zoals het Sinterklaasfeest, noemen als belangrijke verbindende kenmerken zijn volgens het planbureau geneigd te denken in termen van dé Nederlandse identiteit.

Wij gedogen, sluiten compromissen volgens het poldermodel. Wij zijn zuinig, anti-autoritair en egalitair, vinden ons persoonlijk leven heel belangrijk, zijn spaarzaam, ideeënrijk, getuige de vele winnaars van de Nobelprijs (Van Calmthout & Reumer 2017). Tolerantie is niet zomaar een deugd, het is een nationale plicht. Openheid, vrijheid en visie zijn fundamenteel. Beheersing en matiging zijn ook in het gedrag belangrijk. “Hoge bomen vangen veel wind”, waarschuwen de Nederlanders.

6. Identiteit en het beeld van de Nederlander volgens buitenlanders

Bovenstaand zelfbeeld hoeft niet overeen te komen met het beeld dat buitenstaanders van een groep hebben, een beeld dat vaak gekenmerkt wordt door stereotypen. Stereotypen reduceren landen tot wat hen herkenbaar maakt. Men kijkt dan naar de eigenaardigheden, d.w.z. de trekjes die men meer in de ene natie vindt, dan in de andere. Met die trekjes schept men eenheid binnen een groep. Stereotypen zijn niet onwaar, maar incompleet en onbewezen. Volgens Rodney Bolt (1–3) op wie het onderstaande hoofdzakelijk berust, zien de Nederlanders zichzelf als het schoonste volk op aarde, zij zijn zuinig en hebben een ongeëvenaarde talenkennis. Nederlanders zijn boven alles trots op hun tolerantie en flexibiliteit; eigenschappen die goed zijn voor de handel.

De meeste naties zien de Nederlanders als goed georganiseerd en efficiënt, zo'n beetje als de Duitsers, maar niet zo overdreven. Nederlanders hebben ook een reputatie van eigenwijs, koppig en onverbeterlijk gemeen te zijn. Sommige naties zien hen als angstaanjagend openhartig en weinig hoffelijk. Japanners worden ontmoedigd door die Nederlandse directheid, die tot gezichtsverlies leidt en vinden Nederlanders de meest onbeschofte Europeanen waarmee zij zaken doen, hoewel zij onder de indruk zijn van het Nederlandse handelsinzicht. Zie voor de kwalificatie "Nederlanders zijn grof" ook Gentile (22).

Tegenwoordig zien sommigen de Nederlanders als ingezetenen van een natie van drugsverslaafde pornografen en ook als de uitvinders van de legale abortus, euthanasie en het homohuwelijk.

Een van de origineelste Nederlandse trekjes is volgens veel buitenlanders, onder andere volgens werkstudenten in het Zuid-Afrikaanse Stellenbosch, de neiging om een beetje wetsovertreding toe te laten om het grote kwaad buiten te houden. Dit verklaart de distributie van gratis naalden voor heroïneverslaafden, huwelijksrechten van gevangenen, abortus bij teenagers op verzoek en koffieshops die marihuana over de toonbank verkopen (Bolt 1–3).

De Nederlander tutoyeert heel snel, want niemand moet zich iets verbeelden. Dat is bij onze oosterburen wel anders. Bekend is de anekdote waarin een ambtenaar bij gelegenheid van zijn pensioen zijn Nederlandse buurman die al dertig jaar naast hem, uitnodigt voor een glas wijn. De dronk is zo geanimeerd dat de Nederlander voorstelt om elkaar maar te *dutzen*, te tutoyeren, waarop de pensionado antwoordt: "Ik weet niet of ik daar al aan toe ben".

En verder ergert de Nederlander zich aan hiërarchie, kankert op alles en heeft een mening over alles. Altijd staat hij als een pedante onderwijzer met zijn betweterige, opgestoken vingertje klaar om anderen terecht te wijzen.

Koningin Maxima hield op 24 september 2007 bij gelegenheid van de presentatie van het rapport van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid "Identificatie met Nederland" een toespraak over identiteit. Volgens haar bestaat *dè* Nederlandse identiteit niet. Er zijn nationale symbolen, een collectieve geschiedenis en het koningshuis die de Nederlanders binden aan Nederland. Een geheel van gedeelde overtuigingen en gedragsvormen die gerespecteerd worden. Volgens haar is Nederland één koekje bij de koffie, grote ramen met open gordijnen, hechten aan privacy, maar ook een enorme warmte en gastvrijheid. Stereotypen dus (Máxima 2007).

In het bestek van dit artikel heb ik mij beperkt tot slechts enkele aspecten van identiteit. Niet behandeld zijn bijvoorbeeld de etnische, culturele en religieuze identiteit (zie daarvoor onder anderen Joseph 2004 & Riley 2007). Maar ook dat zijn zaken die onlosmakelijk met taal en identiteit verbonden zijn. De vele vluchtelingen die hier politiek asiel gekregen hebben, de Turkse en Marokkaanse Nederlanders, de gezinnen van Italiaanse en andere gastarbeiders die zich hier blijvend

gevestigd hebben, brachten en brengen hun eigen tradities, gebruiken, culinaire tradities mee. En de namen van een aantal daarvan vinden hun weg in positieve of negatieve zin naar de standaardtaal (*Ramadan, Suikerfeest, jihad, niqab, sharia*). Ook de recente stroom vluchtelingen uit Oekraïne zal ons ongetwijfeld verrijken met namen voor culturele zaken. En dat alles ondanks de xenofobie die na vier decennia migratie in de Nederlander ingeslepen is (El Hamidi 97). Zaken als meertaligheid, multiculturalisme en interculturaliteit en hun invloed op de taal van het gastland blijven hier eveneens buiten beschouwing. Anderen hebben hun sporen op deze terreinen verdiend en vastgelegd in indrukwekkende monografieën.

7. Ten slotte

Onze identiteit is een sociale constructie die bestaat bij de gratie van lid te zijn van meerdere groepen. Zij is veranderlijk en gebaseerd is op kennis en taal. Taal is een instrument om een bepaalde mededeling over iemands identiteit te doen. En met die taal kunnen mensen verschillende, soms overlappende groepsidentiteiten uitdrukken. Zo kan iemand een migratieachtergrond hebben en tegelijkertijd Brabander, katholiek, transgender en lager opgeleid zijn. In afzonderlijke situaties is taal het middel bij uitstek om duidelijk maken tot welke groep we behoren of willen behoren (Taalunie 12). Daarbij dienen we wel te bedenken dat de groepen waarbij we horen altijd in oppositie staan tot andere groepen.

Een collectieve identiteit bestaat dus niet omdat niet alle leden van een gemeenschap identiek zijn, maar tot verschillende groepen behoren.

Wel denken en oordelen we over bepaalde zaken als normen, waarden en gedragsvormen op dezelfde manier (Pleij 165–166). En ook voelen we ons verbonden met en door dezelfde symbolen, dezelfde taal, dezelfde rituelen, tradities en een identieke geschiedenis.

Bibliografie

- Bolt, Rodney. *Xenophobe's Guide to the Dutch. A frank and funny look at what makes the Dutch DUTCH*. [z.p.], 2013.
- Calmthout, Martijn, en Jelle Reumer. *Nobel op de kaart. Onderzoek naar de Nederlandse Nobelprijswinnaars van vroeger en nu*. 2de ed., Lias, 2017.
- Coulmas, Florian. *Identity. A very short introduction*. Oxford University Press, 2019.
- De Jong, Jaap. "Waarom maken politici graag gebruik van framing?" *Alles wat je altijd al had willen weten over taal. De taalcanon*, geredigeerd door Mathilde Jansen en Marianne Boogaard. Meulenhoff, 2012.
- De Wever, Bart. *Over identiteit*. Borgerhoff en Lambergts, 2019.
- Edwards, John. *Language and Identity*. Cambridge University Press. Cambridge United Kingdom, 2009.

- Eickhoff, Martijn. *Volseigen, ras, cultuur en wetenschap in Nederland 1900–1950*. Walburg Pers, 2000.
- El Hamidi, Lofti. *Generatie 9/11. Migratie, diaspora en identiteit*. Pluijm, 2022.
- Fukuyama, Francis. *Identiteit*. Atlas, 2019.
- Gentile, Paola A. “Wat is imagologie?”. *Neerlandia. Nederlands-Vlaams tijdschrift voor taal, cultuur en maatschappij*, nr. 1, 2023, pp. 22–23.
- Goddeeris, Idesbald, et al., redacteurs. *Interculturaliteit en geesteswetenschappen. Over grenzen, beelden en taal*. Universitaire Pers Leuven, 2020.
- . “Identiteit: debatten over nationalisme, multiculturaliteit en integratie”. *Interculturaliteit en geesteswetenschappen. Over grenzen, beelden en taal*, geredigeerd door Idesbald Goddeeris et al. Universitaire Pers Leuven, 2020, pp.109–136.
- Hauman, Remie, et al. *De zeven woorden van de Lage landen*. Verloren, 2022.
- Huizinga, Johan. *Nederland's beschaving in de zeventiende-eeuw*. Tjeenk Willink, 1941.
- Joseph, John E. *Language and Identity: national, ethnic, religious*. Palgrave Macmillan, 2004.
- Lie, Nadia. “Interculturaliteit in het hedendaagse westerse denken: een historisch conceptueel kader”. *Interculturaliteit en geesteswetenschappen. Over grenzen, beelden en taal*, geredigeerd door Idesbald Goddeeris et al. Universitaire Pers Leuven, 2020, pp. 17–47.
- Marzo, Stefania. “Taal in ruimte en grenzen”. *Interculturaliteit en geesteswetenschappen. Over grenzen, beelden en taal*, geredigeerd door Idesbald Goddeeris et al. Universitaire Pers Leuven, 2020, pp. 241–267.
- Marzo, Stefania, et al. “Wat je zegt, ben je zelf: over indexicaliteit van taal”. *Interculturaliteit en geesteswetenschappen. Over grenzen, beelden en taal*, geredigeerd door Idesbald Goddeeris et al. Universitaire Pers Leuven, 2020, pp. 269–291.
- Máxima [Máxima Zorreguieta Cerruti]. “Toespraak van Prinses Máxima, 24 september 2007”. www.koninklijkhuis.nl/documenten/toespraken/2007/09/24/toespraak-van-prinses-maxima-24-september-2007. Geraadpleegd??
- Meertens, P.J., en Anne de Vries, redacteurs. *De Nederlandse volkskarakters*. J.H. Kok, 1938.
- Pleij, Herman. *Moet kunnen. Op zoek naar een Nederlandse identiteit*. Prometheus, Bert Bakker, 2014.
- Riley, Philip. *Language, culture and Identity. An Ethnolinguistic Perspective*. Continuum, 2007.
- Sluiter, Ineke. “Maken en breken. Over taal, identiteit en minderheden” (diesoratie). Universiteit Leiden, 2005, pp. 5–17 en 29–36.
- Taalunie. *Visie op taalvariatie en taalvariatiebeleid. Visietekst van de Adviescommissie Taalvariatie in opdracht van het Algemeen Secretariaat van de Taalunie. Februari 2019*.
- Van Sterkenburg, Piet. “Taal”. *De zeven woorden van de Lage landen*, geredigeerd door Remie Hauman et al. Verloren, 2022, pp. 59–81.
- Van de Velde, Freek. “Zegeningen en schaduwzijden van taaldiversiteit”. *Interculturaliteit en geesteswetenschappen. Over grenzen, beelden en taal*, geredigeerd door Idesbald Goddeeris et al. Universitaire Pers Leuven, 2020, pp. 211–240.
- Vandekerckhove, Reinhild, zie Taalunie.